

## ÉS MÉGIS VARSÓ

LENGYEL BARÁTAIMNAK

Azon csodálkozott, hogy, itt egyáltalán süthet még a nap, hogy kizöldülhetnek a fák.

Májusi nyugalom... Akár otthon, a Szigeten, vagy a hegyekben. A levegőtől megittasult, bágyadt sétálók, önfeledten futkározó gyerekek. Egy vak ember madarat etet a tenyerén, bátran hajbókol a csiz az apró szemecskék felé. Mint egy mesefilm csodálatos apója, szálfatartással áll a vak. Nyugodt és fenséges, mint aki mindent tud már a világról.

Csillag Gábor soha nem volt érzelgős, de amikor mindezek után a bokrok előtti padon megállt egy bozontos kis mókus, és szinte felé bámulva összedörzsölte ügyetlen mancsait, majdnem elbőgte magát.

Soha ilyen plasztikusan nem jutott még eszébe a háború, mint itt, a második-harmadik varsói napon.

Akkor reggel vidáman helyezkedtek el a buszban — tizenkét magyar, aki elindult felfedezni egy hallomásból ismert világot. Hangosak és jókedvűek voltak. Idegenben mindig könnyedebben viselkedik az ember, otthon felejt előítéleteit, lehullik róla a köteles homi máz. Nevetgéltek, kikiabáltak a járókelőkre.

Volt velük egy német is. Negyvenöt-ötven körüli, öszülő halántékú férfi. Gábor nem tudta, hogyan keveredett közéjük. Egyedül volt, nem talált ismerőst, és ők meghívták: tartson velük. Vagy meg sem hívták, csak jött? Ez lényegében mindegy volt. A német csendes volt, nem szólt senkihez, pedig jó néhányan beszéltek a csoportban németül.

Kalauzok — kedves lengyel asszony — indulás előtt körbeadott egy könyvet. „És mégis Varsó”. Képek, képek. Térdre roskadt házsorok, romos városrészek. Nácik lángszórával gyűjtják a házakat. Egy anya ugrik ki gyerekével az égő ház emeleti ablakából. Aztán a gettó: sovány, csupacsont emberkék, állati félelem az üreges szemek mélyén.

Ezt feltétlenül mutassák meg a német úrnak! — a kísérő szenttelen hangon mondta ezt, de mindannyian megéreztek benne a nyomatékot.

A németet nézték. Kifejezéstelen volt az arca. Lapozgatta a könyvet, és nem szólt.

Gábor kajánul mosolygott magában. A lengyelek semmit nem bocsátanak meg a németeknek. Soha. Ezt már otthon is hallotta, de most bebizonyosodott, hogy így igaz.

Elindultak, végig a városon. Tágra nyílt szemekkel, kíváncsian. Felnéztek a házak homlokzatára — otthon a legszebb épületeket sem vették észre soha. De hát az otthon most amúgy is távoli volt, csak egy-egy villanásra bújt elő az emlékezet gomolygó ködéből, hogy „remélem, semmi baj nincs odahaza”.

Itt minden téglá a háborút idézte.

— Nézzenek jobbra, ott van a ház falán egy emléktábla. Nyilvános veszthely volt. Kisgyerekeket, ártatlan asszonyokat végeztek ki az utcán a fasiszták. — Az asszony hangja éles volt, mint a penge. — Ezt fordítsák le a német úrnak! Több mint kétszázhetven nyilvános veszthely volt Varsóban.

Bognár Laci volt a tolmács. Mindent fordított, amire a nő megkérte. Közben a német arcát figyelték mindannyian, kifejezéstelen arcát, amin nem ült sem részvét, sem düh, sem szorongás, legfeljebb mérhetetlen közöny és unalom.

— Nincsenek ennek érzései, se jók, sem rosszak — mondta dühösen az egyik asszony. — Mintha a falnak beszélnének . . .

Gábornak eszébe jutott, hogy néhány hete valahol arról vitatkoztak, milyen sapkát hordtak a nyilasok, és volt-e egyenruhájuk. Gábor azt mondta, volt, de már nem tudta megmondani, milyen.

Széles, modern sugárúton robogtak végig. A házak talpa magasabban állt a járdánál. A háború kiabált az új házakról itt is. Romokon épültek.

— Aki itt lakik, nem tudhatja, kinek a teteme van alatta. — Éva bögni kezdett Gábor mellett. Részeg volt, mint tegnap is.

Itt és így ismerte meg. Varsóban, és részegen. A vonaton látta először, de nem tudta, hogy együvé tartoznak. Este a bárban melegegett össze a társaság. Otthon alig egy-kettőt ismert közülük. Éva már akkor is részeg volt, mindenkivel pertut ivott, aztán kérte Gábort, menjen vele a pulthoz. Vodkát ittak, mosolyogva koccintottak, s a férfi akkor látta, hogy Éva könnyezik.

— Mi baj? — nézett rá ijedten.

— Hullaszagot érzek — mondta Éva —, itt is, és az egész városban.

Gábor elhúzta a száját.

— Részeg vagy.

— Tudom — bólintott Éva. — Ezt a várost józanon nem lehet kibírni.

— Tudod te, mi az, hogy „appell”?

Gábor a fejét rázta.

— Sorakozó. Meztelenül a németek előtt. A szüleim Auschwitzban maradtak, érted? Engem kiváltott egy jómódú rokon, egy aranyláncot meg egy gyűrűt adott értem . . . Ennyit érek én, látod, egy aranyláncot meg egy pecsétgyűrűt. Hát inni kell, nem érzed?

Gábor zavarban volt. Haragudott a lányra, mert tönkreteszi a hangulatot, és közben iszonyúan sajnálta is.

— Igyál! — mi mást is mondhatott volna. Újabb vodkát rendelt.

Éva egyszerre hajtotta fel, és kezét Gábor vállára tette. Nagy, barna szem volt, most az italtól eltompult a fénye.

— Menjünk el Auschwitzba, jó!? Kérlek, menjünk el Auschwitzba, ott van az anyám és az apám, menjünk el . . .

— Bolond vagy és részeg — Gábor elhúzódott, és leugrott a bárszékről.

Azt rögtön látta, hogy a lány most a vezetőnőnek szurkol. Körülnézett, hátha sikerül a többiek arcáról is véleményt olvasni. Úgy látta, mind az asszony mellett vannak ebben az egyoldalú párbajban.

És akkor valahogy megsajnálta a németet. Ki tudja, mi volt ő a háborúban? Hogy miről és mennyit tehet? Nem igaz, hogy egy élő fa minden ága korhadt legyen. Gábor ebben a pillanatban sajnálta, hogy nem tud németül. Hirtelen kíváncsi lett, mi lehet e faarc mögött. Szerette volna megkérdezni a némettől, mit csinált a háborúban, merre járt, hogyan gondolkozott.

S közben haragudott is önmagára. Miért van, hogy egyszerre tudja sajnálni Évát meg a németet? Hogyan érezhet együtt egyazon pillanatban a tűzzel és a vízzel? Hogyan érezheti a kísérőnő igazát, s ugyanakkor miért szeretne

védekezni, segíteni a németnek? Hiszen az asszonynak nemcsak joga van így beszélni, kell is!

— Varsóban nincs olyan család, amelyikben nem pusztított volna a háború. Az öcsém vizért ment a szomszéd házba. A németek elfogták, és a fal mellett lőtték agyon.

De nem minden német! Nem az a német, aki velünk utazik az autóbusszon, és görcsösen szorítja kezében a fényképezőgépet. Csak most vette észre Gábor, hogy az arca helyett a keze beszélt.

Hétmillió embert öltek meg Lengyelországban. Hétszázszázötven Varsóban. Gábornak anyai ágon három nagybátyja halt meg. Egyet a nyilasok lőtték tarkón a Duna-parton, egyet Dachauban, egyet Mauthausenben végeztek ki. Micsoda leltár! Tulajdonképpen meg kellene szoritania ennek az asszonynak a kezét, hogy vele érez.

A Gettó-émlékműnél leszálltak a buszról.

— Biztosan hallottak már a gettófelkelésről — magyarázta a lengyel asszony. — A végső elkeseredés robbantotta ki. Két kiló kenyér volt a zsidók havi fejadagja a gettóban. Fegyver nélkül, legyengülten szálltak szembe a németekkel. Reménytelen küzdelem volt. Auschwitz várt rájuk, a gázkamrák... Ezt feltétlenül fordítsák le a német úrnak, ezt hallania kell.

— Hiszen igaza van — nézett Gábor az arcára —, ezt meg kell mondani, ezt nem szabad elfelejteni.

Aztán eszébe jutott valami. Hatéves volt. Ki kellett állniuk az ajtóhoz. Anyja a kezét fogta. Nagyanyja — húsz éve szélütött volt — a tolokocsiban ült, reszketett a feje. Az udvaron sorba állították a zsidókat. Az Árpád-sávos elvette anyjától a svéd menlevelet, és összetépte. „Hamis — recsegte —, álljanak a többi közé!” Egy fiatal német katona volt ott a három nyilassal. Először Gábort nézte, de olyan áthatóan, hogy a fiú sírva fakadt. Aztán megfogta a tolokocsi szélét.

— Jöjjenek!

Anyja értett valamit németül. Nem tudta, mit akar a katona, de engedelmeskedett. Követték, be a konyhába.

— Zárják be az ajtót — mondta a német.

Anyja engedelmesen forgatta meg a kulcsot. A függönyön át lesték, hogyan viszik csoportosan a zsidókat a Tattersall felé. A német az ajtó előtt állt, s amikor a csoport elvonult, behajolt a törött kis ablakon.

— Legyenek csöndben... Már nem tart sokáig.

Ez a német is lehetett. De lehetett az is, aki a varsói sintérakciókban lelkes szadizmussal szedte össze a gyerekeket, öregeket. Ki tud itt igazságot tenni? És ki tud megmenekülni az általánosításoktól?

Körútjuk a harminchárom emeletes palota előtt befejeződött. Ott még leültek egy padra, hogy kifújják magukat. Gábor körülnézett, a német nem volt sehol.

— El sem köszönt — mondta a lengyel kísérő. — Ezt persze gondoltam volna.

Csillag Gábor arra gondolt, hogy talán ő sem búcsúzott volna el a német helyében.

A társaságban vita indult a németről. Egyedül Gábor igyekszik védeni. — Úgy csináltok, mintha ő tehetne az egész háborúról!

— Nem erről van szó — legyintett Bognár Laci. — Nem tudhatjuk, ki és mi volt a háborúban. Éppen benne volt abban a korban, amikor köze lehetett a dolgokhoz. Ha az eszemre hallgatók, én sem vagyok ellene, de ebben az esetben csak a szívemre tudok hallgatni.

— Úgy van — mondta Éva. A büfétől jött. Megint ivott. — Ki tudja, kinek a csontjai fölött állok ebben a pillanatban is? Ez a város egyszer már teljesen meghalt. Hát lehet ezt józanul bírni?

Gábor sokáig hallgatott. Tenyerébe fektette fejét.

— Ide figyeljete! — mondta hirtelen. — Holnap filmet vetítenek a múzeumban. Milyen ember a német, ha ezek után eljön oda?

— Nem jön el — mondta Éva.

— És ha mégis?

Kis töprengés után mondták:

— Akkor bizonyára rendes...

Gábor izgult, hogy eljőjön. Éjjel azt álmodta, hogy légiriadó van. Sokszor álmodta ezt. Valami keskeny, sötét lépcsősoron vonulnak a pince felé. Bomba talál a lépcsőházba, mindenki eltűnik mellőle. Egyetlen szál megmaradt gerendán áll, igyekszik megkapaszkodni, de elveszti az egyensúlyát, és lassan zuhanni kezd valami végtelen mélység felé.

A vetítést néhány mondatos bevezetővel kezdték.

— Ez a film, amit most látni fognak, Varsóról szól. Megfigyelhetik majd, hogy a város nem is gondolt a háborúra...

— Szórakozni jöttem — gondolta Gábor —, és csak a háborúra gondolok.

— A második részben eredeti dokumentumok alapján látják majd, hogyan pusztították el Varsót a németek. Láthatják a filmen annak az eredeti parancsnak a kópiáját is, amely szerint a várost teljesen meg kellett volna semmisíteni. A harmadik rész az újjáépítést mutatja, azt, hogy városunk nem halt meg. És mégis Varsó... a tömegsírok, romok fölött is.

Hideg volt a teremben, Gábor összehúzta magán a kabátot. Az ajtót leste. Elaludtak a lámpák, felberregett a vetítógép tárcsája, és megjelent a felirat.

Ekkor jött be a német. Óvatosan leült az első sor szélére. Közömbös arccal figyelte a vetítést, akár az előző nap a várost. De most már Gábor tudta, hogy a németnek szüksége van erre a látszatközönyre; csak így tudja elviselni ezt a néhány napot.

Kint a fényben örömmel mondta a többieknek.

— Látjátok, eljött!

Néhányan bólintottak. Éva belekarolt Gáborba, lassan baktattak a közeli étterem felé. A 'Stare Miasto szép volt, mint egy antik ékszerdoboz.

— Már nem kívánczom Auschwitzba — mondta Éva.

— Én igen — nézett rá Gábor.

— Nem lehet azt kibírni.

— Azt is ki akarom bírni. Ha ott sem zúzom össze a fejem a falban, akkor ember vagyok.

A társaság színlelt vidámsággal bandukolt előttük. A német egy derűsen karcsú házat fényképezett.

— Egyedül megyek oda — mondta Gábor. — Úgy nehezebb lesz.